

Jo'rayeva Zilola Xayrulla qizi

Tadqiqotchi: Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Maxsus pedagogika yo'nalishi, 2-bosqich E-mail: jorayevazilola42@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning mazmun-mohiyati, zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati yoritilgan. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarga, ularning individual xususiyatlari, imkoniyatlari va ehtiyojlaridan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish uchun teng sharoit yaratishga qaratilgan pedagogik yondashuv sifatida tahlil qilinadi. Maqolada inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari, o'qituvchining roli, individual yondashuv, ta'lim muhitini moslashtirish hamda o'quvchilarning ijtimoiylashuviga ta'siri ko'rib chiqiladi. Shuningdek, O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning huquqiy asoslari va istiqbollari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, teng imkoniyat, alohida ta'lim ehtiyojlari, individual yondashuv, integratsiya, ijtimoiylashuv, ta'lim sifati, pedagogik texnologiya.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri har bir inson uchun sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratishdir. Zamonaviy ta'lim siyosatida tenglik, adolat va kamsitmaslik tamoyillari muhim o'rin egallamoqda. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi ta'limdagi barcha to'siqlarni aniqlash va bartaraf etish hamda hech bir o'quvchini ta'limdan chetda qoldirmaslikdan iborat [1].

Inklyuziv ta'lim g'oyasi xalqaro miqyosda, ayniqsa, 1994-yilda qabul qilingan Salamanca bayonotidan keyin yanada keng rivojlandi. Mazkur hujjatda maktablar barcha bolalarning ehtiyojlariga javob berishi, imkon qadar barcha bolalar birgalikda ta'lim olishi kerakligi ta'kidlangan [2].

Shuningdek, BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlaridan biri bo'lgan 4-maqsad barcha uchun inklyuziv va adolatli sifatli ta'limni ta'minlash hamda umrbod ta'lim olish imkoniyatlarini rivojlantirishga qaratilgan [3].

Inklyuziv ta'lim tushunchasi va uning mohiyati

“Inklyuziv ta'lim” tushunchasi ta'lim jarayonida barcha o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashni anglatadi. Bunda o'quvchining jismoniy yoki intellektual imkoniyatlari, ijtimoiy kelib chiqishi, iqtisodiy sharoiti, tili yoki boshqa individual xususiyatlari uning ta'lim olish huquqiga to'sqinlik qilmasligi kerak.

UNESCOning 2020-yilgi Global Education Monitoring hisobotida inklyuziv ta'lim faqat nogironligi bo'lgan shaxslar bilan bog'liq tushuncha emasligi, balki ta'limdan chetda qolish xavfi mavjud bo'lgan barcha guruhlarini qamrab olishi qayd etilgan [4].

Mazkur yondashuv an'anaviy ta'lim modelidan farq qiladi. An'anaviy yondashuvda o'quvchi mavjud tizimga moslashishi kutilsa, inklyuziv ta'limda aksincha, ta'lim muhiti o'quvchilarning xilma-xil ehtiyojlariga moslashtiriladi.

Shu sababli inklyuziv ta'limni "hamma uchun bir xil ta'lim" deb emas, balki "har bir o'quvchi uchun mos va teng imkoniyat yaratadigan ta'lim" deb tushunish maqsadga muvofiqdir.

Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari

Inklyuziv ta'lim bir qator muhim tamoyillarga asoslanadi.

Birinchi tamoyil — tenglik. Har bir o'quvchi ta'lim olish huquqiga ega. O'quvchining shaxsiy xususiyatlari yoki imkoniyatlari uni ta'lim jarayonidan chetlashtirish uchun sabab bo'lmazligi lozim [1].

Ikkinchi tamoyil — individual yondashuv. Har bir bolaning qobiliyati, qiziqishi, bilimni o'zlashtirish tezligi va ehtiyojlari turlicha bo'lishi mumkin. Shuning uchun o'qituvchi barcha o'quvchilarga bir xil topshiriq berish bilan cheklanmasdan, ularning individual xususiyatlarini ham hisobga olishi zarur.

Uchinchi tamoyil — kamsitmaslik. Ta'lim jarayonida o'quvchilar o'rtasida ularning jismoniy imkoniyatlari, ijtimoiy holati yoki boshqa xususiyatlariga ko'ra farqlashga yo'l qo'yilmasligi kerak. UNESCO inklyuziyani aynan ta'limdagi turli xil to'siqlarni bartaraf etish va diskriminatsiyaning oldini olish bilan bog'laydi [1].

To'rtinchi tamoyil — hamkorlik. Inklyuziv ta'lim samaradorligi o'qituvchi, ota-ona, psixolog, maxsus pedagog va ta'lim muassasasi ma'muriyati o'rtasidagi hamkorlikka bog'liq.

Beshinchi tamoyil — ijtimoiy moslashuv. Ta'lim jarayoni o'quvchiga nafaqat akademik bilim, balki tengdoshlari bilan muloqot qilish, jamoada ishlash va mustaqil faoliyat yuritish ko'nikmalarini ham shakllantirishi kerak.

Inklyuziv ta'limning o'quvchilar rivojlanishidagi ahamiyati

Inklyuziv ta'limning muhim afzalliklaridan biri o'quvchilarning ijtimoiylashuviga yordam berishidir. Turli ehtiyoj va imkoniyatlarga ega bo'lgan bolalarning birgalikda ta'lim olishi ularda o'zaro hurmat, bag'rikenglik va hamkorlik ko'nikmalarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

UNESCOning 2020-yilgi hisobotida o'quvchilarning xilma-xilligini muammo emas, balki ta'lim tizimini boyituvchi imkoniyat sifatida ko'rish zarurligi ta'kidlanadi [4].

Inklyuziv muhitda bola o'zini jamoaning to'laqonli a'zosi sifatida his qilishi mumkin. Bu esa uning o'ziga bo'lgan ishonchi, ta'limga bo'lgan motivatsiyasi va ijtimoiy faolligini oshirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, inklyuziv ta'lim faqat alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun emas, balki barcha o'quvchilar uchun foydalidir. Chunki bunday muhitda bolalar turli insonlarni tushunish, ularning farqlarini hurmat qilish va birgalikda muammolarni hal qilishni o'rganadilar.

O'qituvchining inklyuziv ta'limdagi roli

Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi alohida ahamiyatga ega. O'qituvchi darsni rejalashtirish jarayonida o'quvchilarning turli ehtiyojlarini hisobga olishi va zarur hollarda ta'lim metodlarini moslashtirishi kerak.

UNESCOning Global Education Monitoring hisobotida inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun barcha o'qituvchilar turli o'quvchilar bilan ishlashga tayyor bo'lishi lozimligi qayd etiladi. O'qituvchi inklyuziv ta'lim jarayonida o'zgarishlarning faol ishtirokchisi bo'lishi kerak [4].

Shu nuqtayi nazardan, differensial ta'lim, kichik guruhlarda ishlash, juftlikdagi faoliyat, vizual materiallardan foydalanish, interaktiv metodlar va raqamli texnologiyalar inklyuziv darslarni tashkil etishda samarali vositalar bo'lishi mumkin.

O'qituvchi o'quvchining xatosini uning qobiliyatsizligi sifatida emas, balki o'rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida qabul qilishi lozim. Ijobiy fikr-mulohaza va rag'batlantirish o'quvchining ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limning huquqiy asoslari

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun zarur huquqiy asoslar shakllantirilmoqda. Xususan, 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni ta'lim sohasidagi asosiy huquqiy hujjatlardan biridir [5]. Mazkur qonun ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va ta'lim tizimining huquqiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, O'zbekistonda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim muhitiga jalb etish masalasiga ham e'tibor kuchaytirilmoqda. 2021-yil 13-oktabrda Vazirlar Mahkamasining 638-son qarori bilan maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim shaklida o'qitish tartibiga oid nizom tasdiqlangan [6].

Mazkur huquqiy asoslar inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va ularning jamiyatga integratsiyasini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Inklyuziv ta'limni rivojlantirishdagi muammolar

Inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etishda ayrim muammolarga duch kelish mumkin. Jumladan, pedagoglarning inklyuziv metodikalar bo'yicha tayyorgarligi yetarli emasligi, ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi barcha o'quvchilar ehtiyojlariga to'liq moslashtirilmaganligi va maxsus o'quv materiallarining yetishmasligi shular jumlasidandir.

UNESCOning 2020-yilgi hisobotida inklyuziv ta'limni rivojlantirishda qonun va siyosatlarining mavjudligi bilan bir qatorda, ularni amaliyotga samarali tatbiq etish ham muhim ekani qayd etilgan [4].

Shu sababli muammolarni bartaraf etish uchun pedagoglarni muntazam ravishda qayta tayyorlash, inklyuziv pedagogika bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish, ta'lim muassasalarining infratuzilmasini yaxshilash va ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Bundan tashqari, jamiyatda inklyuziv ta'limga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish ham muhimdir. Chunki ta'limdagi inklyuziya faqat maktab yoki o'qituvchining vazifasi emas, balki butun jamiyatning umumiy mas'uliyatidir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning asosiy maqsadi barcha o'quvchilar uchun sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratishdan iborat. Inklyuziv ta'lim faqat alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim tizimiga jalb qilish bilan cheklanmaydi. U butun ta'lim muhitini o'quvchilarning xilma-xil ehtiyojlariga moslashtirishni nazarda tutadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, ta'limdagi inklyuziya va tenglik sifatli ta'limning muhim asoslaridan biridir [1; 4].

O'zbekistonda ham inklyuziv ta'limni rivojlantirishning huquqiy va tashkiliy asoslari bosqichma-bosqich shakllanmoqda [5; 6].

Demak, inklyuziv ta'limni "alohida bolalar uchun ta'lim" sifatida emas, balki har bir insonning ta'lim olish huquqini ta'minlaydigan, keng imkoniyatlar yaratadigan va ijtimoiy adolatga xizmat qiladigan ta'lim modeli sifatida baholash lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. UNESCO. Inclusion in education: Leaving no learner behind. UNESCO.
2. UNESCO. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. Salamanca, 1994.
3. United Nations / UNESCO. Sustainable Development Goal 4: Quality Education.
4. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education: All Means All. Paris: UNESCO, 2020. ISBN 978-92-3-100388-2.
5. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. O'RQ-637-son, 23.09.2020.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim shaklida o'qitish tartibiga oid nizom, 638-son qaror, 13.10.2021.